

ВІДГУК

офіційного опонента Левченко Лариси Леонідівни на дисертацію Тур Оксани Миколаївни на тему «Уніфікація та стандартизація документознавчої термінології в Україні», представлену на здобуття наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.02 – документознавство, архівознавство

Термінологія є тим засобом, завдяки якому фахівці однієї галузі або сфери діяльності розуміють один одного. Відтак, наукова праця, присвячена питанням уніфікації та стандартизації термінології вже сама по собі має цінність. Однак, представлене дисертанткою Оксаною Миколаївною Тур дослідження має власні підстави бути актуальним і цінним, оскільки зі здобуттям Україною незалежності документи почали укладати українською мовою й часто прямиий переклад термінів з російської на українську (адже за радянських часів в Україні документи укладали переважно російською мовою) не відповідає суті поняття; поступово українське діловодство й документознавство віддалилися від усталених норм радянського часу й стрімко наближаються до світових стандартів, повсюдно впроваджуються комп'ютерна техніка й програми, електронний документообіг й все більше з'являється електронних документів. Немає жодної галузі життєдіяльності суспільства, яка б існувала без документоутворення й документообігу. Отже, усі галузі без виключення послуговуються документознавчою термінологією. Таким чином, дисертаційне дослідження О. М. Тур цілком відповідає вимогам часу.

На цих підставах дисертантка чітко й коректно визначила мету дисертації, яка полягала в дослідженні сучасного стану терміносистеми документознавства в Україні, проблем уніфікації, стандартизації документознавчої термінології, гармонізації із міжнародними та європейськими стандартами. Під час дослідження визначену мету досягнуто повністю.

Разом із цим, дисертантка цілком усвідомлювала, що проблема термінології пов'язана із філологією та перекладознавством. Відтак, дослідження О. М. Тур проводилося в рамках науково-дослідної теми «Теоретичні й прагматичні аспекти сучасної філології», включеної до тематичного плану Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Стан наукової розробки теми з'ясовано на підставі широко кола праць попередніх дослідників: близько 800 найменувань (в основному залучено доробок російських і українських учених). Очевидне прагнення дисертантки згадати про всіх дослідників, які навіть побіжно торкалися досліджуваної нею теми. На жаль, опрацювання такої величезної кількості праць, не дозволило висловити критичне ставлення до них і в багатьох випадках дисертантці довелося обмежуватися лише переліком авторів, котрі працювали у конкретному напрямі термінологічних досліджень. А втім, є й корисний результат від студіювання цього величезного масиву літератури: дисертантка у такий спосіб змогла розглянути історичні передумови, становлення й розвиток документознавчої терміносистеми ХХ – початку ХХІ ст.

Не відомо чим обумовлений один із «дивних висновків» до підрозділу 1.1 «Стан розроблення теми», як-от: «оскільки документознавство зростало в лоні діловодства й архівної справи, воно «отримало у спадок» їхню термінологічну проблематику». Документознавство не могло розвиватися у відриві від діловодства й архівної справи, вони генетично пов'язані між собою!

Здійснено ґрунтовний аналіз джерельної бази: це дисертаційні дослідження, законодавчі акти, стандарти, у тому числі й міжнародні, нормативно-методичні документи, фахові періодичні джерела, навчальні й довідкові видання та лексикографічні джерела. Методологічний інструментарій, обраний дисертанткою, дозволив провести дослідження на високому науково-теоретичному рівні.

Заслуговує на увагу апробація результатів дослідження: це одноосібна монографія, 21 стаття, опублікована у фахових виданнях, 4 статті у фахових виданнях, які включено до міжнародних науково-метричних баз, і у виданнях зарубіжних країн, 16 публікацій у матеріалах конференцій, 10 робіт, які додатково відображають результати вивчення проблеми. Загалом, представлено значний доробок у 51 науковій праці.

Дисертація має струнку архітектуру, поділяється на п'ять розділів із висновками до кожного з них та із загальними висновками, списком використаних

джерел і літератури, додатками. Загальний обсяг дисертації відповідає встановленим вимогам.

Розділ 2 дисертації присвячено теоретичним засадам термінологічних студій. Розглядається значення терміну як одиниці лексико-комунікаційної системи та репрезентанту логіко-поняттєвого апарату галузі знань, основні методи і напрями термінологічних досліджень, надаються загальні характеристики сучасної терміносистеми документознавства. Авторка розглядає утворення термінів, у тому числі шляхом запозичень з інших мов. На наш погляд, це найцікавіша частина розділу. На жаль, дослідниця приділяє увагу запозиченням переважно з латини та грецької (давньогрецької) мов. Лише одиничні приклади запозичень наведено з французької, польської, тюркської, італійської та інших мов. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. з поширенням комп'ютеризації та інформатизації, впровадженням електронного документообігу та появою електронних документів величезний обсяг запозичень відбувся з англійської мови. Тож, доцільно було б розширити дослідження за рахунок англіцизмів.

У Розділі 3 «Уніфікація документознавчої термінології» розглядається уніфікація термінології документально-комунікаційної діяльності суспільства в ретроспективі, починаючи з радянських часів (1970-ті; підкреслено, що важливим здобутком упорядкування термінології стала поява ГОСТів «Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения»), виокремлюються етапи становлення системи уніфікованих документознавчих термінів (перший етап – виявлення галузевих спеціальних понять, їх інвентаризація (детально розглядається використання теорії поля), уточнення значень; основний етап – власне уніфікація, тобто діяльність із максимального приведення обраних термінів до нормативних вимог на трьох рівнях: логічному, лінгвістичному та змістовному; третій етап – контрольний, на якому повинна проводитися оцінка ефективності уніфікації унормованої термінології, а саме відстеження практики застосування нових термінів і термінологічних сполучень). У підрозділі 3.3 розглядаються принципи (наукова обґрунтованість, зв'язок із практикою, компетентність, узгодженість дій суб'єктів уніфікації, урахування міжнародного досвіду, системність (комплексність),

незалежність та об'єктивність, доцільність і прогнозованість), способи уніфікації (розроблення дефініцій елементів документознавчої логіко-поняттєвої системи; лінгвістична експертиза законодавчо-нормативних актів у документально-комунікаційній сфері та зафіксованих у них термінів; складання тезаурусів) та функціональне значення уніфікації термінології документознавства. На нашу думку, від прочитання Розділу 3 складається враження, що в дисертації не розкрито суть основного та контрольного етапів уніфікації. Однак, очевидно, що проблема полягає в найменуванні підрозділу 3.3 – «Принципи, способи та функційне значення уніфікації термінології документознавства», адже саме тут подаються головні засади основного етапу уніфікації. Можливо варто було б назву підрозділу побудувати таким чином, щоб відобразити його зв'язок із основним етапом уніфікації.

Певною мірою суто науково-теоретична праця О. М. Тур не позбавлена емоційності, яку спричиняють зроблені нею важливі зауваження на початку Розділу 4, підрозділ 4.1. стосовно старіння термінів і укріплення нових термінів, унормування наукової та науково-технічної термінології. До підрозділу доцільно включено розгляд дискусій науковців щодо стандартизації наукової термінології, у історичній ретроспективі та в міжнародному контексті розглянуто спроби стандартизації термінології з початку ХХ ст. У підрозділі 4.2. розглянуто традиції стандартизації термінології документознавства та суміжних галузей знань за радянських часів. Дисертантка цілком справедливо пов'язує розвиток термінології документознавства та її стандартизації з діловодством та архівною справою, указує, що в радянський період наукові студії зі стандартизації термінології в основному концентрувалися на управлінській документації. Схвально, що дисертантка зробила спробу «забігти» в своїх дослідженнях аж у 20-30-ті рр. ХХ ст. (на це вказано при визначенні хронологічних меж дисертації). Проте, якщо вже йшлося про цей період і про архівну справу, то варто було хоча б побіжно згадати про термінознавчі студії українських архівістів: обговорення термінів «діловодний фонд» (вступний, оснівний, супровідний діловодний фонд), «архівний фонд» (зміст цього поняття значно відрізняється від запровадженого за часів СРСР), «позаділоводний фонд», «діловодні матеріали» (В. Барвінського, В. Веретенникова та інших), про публікації

на сторінках «Бюлетеню Укрцентрархіва», журналу «Архівна справа». Адже то було справжнє українське, що ще не підпало під вплив радянщини. Розвиток термінознавчих студій українських архівістів був перерваний підпорядкуванням архівної галузі України Центральному архівному управлінню СРСР у 1929 р.

Підрозділ 4.3. присвячено нормативно-правовому та науково-методичному регулюванню стандартизації в Україні. Дисертантка підкреслює, що на початку 1990-х років в Україні виникла реальна необхідність створення національної системи стандартизації, гармонізованої з основними принципами міжнародних і національних систем розвинених зарубіжних країн. Розглядається розвиток стандартизації в Україні, становлення органів, відповідальних за здійснення стандартизації, законодавчо-нормативна бази. Відзначається, що поживлення термінознавчих студій в Україні пов'язано з відкриттям доступу до доробку зарубіжних колег й ознайомленням із ним українських учених. На нашу думку, у підрозділі 4.4. «Джерела сучасної документознавчої термінології та її стандартизація» не варто було б писати «*маргінальні* відносно документознавчої термінології теми дисертаційних робіт» (с. 251), коли йдеться про дисертації з дослідження проблем стандартизації мови технічної документації, особливості формування терміносистеми інформаційних технологій, мови судочинства. Термін маргінальна наука перебуває на кордоні з теоріями, які різняться з загальноприйнятими науковими уявленнями, з нестандартними гіпотезами й концепціями, стосовно котрих ведуться суперечки щодо їх науковості. У даному випадку йдеться про дисертації, захищені в загальнонаукових межах. Крім, дисертацій дисертантка розглядає термінологічні частини законодавчих актів, словники, енциклопедії, у т.ч. «Українську архівну енциклопедію», яка містить понад 1,2 тис. термінів, стандарти, у т.ч. ДСТУ 2732-94 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення» та ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять», низку стандартів «Інформація та документація», інструкції з діловодства, регламенти, «Правила роботи архівних установ» тощо. На нашу думку, дисертантка зробила один вельми важливий висновок щодо піонерів документознавчих досліджень в Україні – центральних і обласних державних

архівів, які в 1960–1980-х рр. активно студіювали теорію й практику діловодства в зв'язку із впровадженням Єдиної державної системи діловодства, уніфікації та стандартизації систем документації, наукової експертизи цінності документів. На жаль, у самому Розділі 4 не наведено достатньо інформації про цю діяльність державних архівів.

У Розділі 5 «Міжнародна співпраця зі стандартизації документально-комунікаційної діяльності суспільства» розглядаються дослідження міжнародних стандартів ISO та низка цих стандартів, міжнародні та європейські стандарти серії «Інформація та документація» та їх упровадження в Україні. Приділено увагу Програмі робіт із національної стандартизації на 2017–2018 рр., діяльності ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» та УкрНДІАСД. На наш погляд, у Розділі 5 дисертантка цілком правильно виклала результати свого дослідження, але, надто теоретично. На погляд практика ця частина дослідження дисертантки відірвана від реального життя служб діловодства та архівів, працівники яких, на жаль, у своїй більшості навіть не знайомі зі стандартами ISO та іншими міжнародними стандартами. У реальному житті міжнародні стандарти далі науково-дослідних інститутів в Україні «не пішли», хоча спроби впровадження ISO, зокрема в архівній галузі, були зроблені. У Розділі 5, як і в дисертації узагалі, не йдеться про стандарти Міжнародної ради архівів (МРА), про неї згадується лише в списку скорочень. А втім, МРА спеціально розробляє міжнародні стандарти для архівів, які на сьогодні впроваджуються в більшості країн світу, крім України. У нашій країні вони лише вивчалися співробітниками УкрНДІАСД, а загал архівістів з ними не знайомий. Йдеться про такі стандарти, як-от: ISDIAH: International Standard for Describing Institutions with Archival Holdings, ISAAR (CPF): International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families, ISAD(G): General International Standard Archival Description, eArchiving Digital Record Exchange Standard та інші. На жаль, фактичне ігнорування архівною галуззю України міжнародних стандартів МРА негативно впливає на включення українських архівів у світовий інформаційний простір.

Отримані дисертанткою результати мають незаперечну наукову новизну, визначену дисертанткою у вступі. Ми цілком погоджуємося із нею, крім одного зауваження щодо формування репрезентативного джерельного ресурсу. Безумовно, що дисертанткою було використано наявні в Україні джерела для проведення дослідження, однак самі джерела існують об'єктивно, отже й джерельна база сформувалася об'єктивно, незалежно від дослідниці.

Незаперечним також є особистий внесок здобувачки, оскільки дисертаційне дослідження виконане самостійно й одноосібно, та практичне значення одержаних результатів, яке підтверджується актами впровадження в діяльності Департаменту «Центр надання адміністративних послуг у місті Кременчуці», Автозаводському районному суді м. Кременчука та в навчальному процесі у Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського.

Дисертація характерна системністю та логічністю викладення матеріалу. Авторський стиль та мова відповідають вимогам до дисертацій.

У цілому високо оцінюючи представлену дисертацію, узагальнимо викладені по тексту зауваження:

- джерельна база існує об'єктивно від дослідника, а не формується ним, як це зазначено у науковій новизні;
- за величезного обсягу залучених до аналізу праць попередників, наявна недостатність критичної оцінки результатів їх досліджень;
- оскільки наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. з поширенням комп'ютеризації та інформатизації, впровадженням електронного документообігу та появою електронних документів, величезний обсяг запозичень термінів відбувся з англійської мови, доцільно було б розширити дослідження за рахунок англіцизмів;
- від прочитання Розділу 3 складається враження, що в дисертації не розкрито суть основного та контрольного етапів уніфікації; можливо, варто було б назву підрозділу 3.3. побудувати таким чином, щоб відобразити його зв'язок із основним етапом уніфікації;
- дисертантка зробила спробу «забігти» в своїх дослідженнях аж у 20-30-ті рр. ХХ ст. (на це вказано при визначенні хронологічних меж дисертації). Проте, якщо

вже йшлося про цей період і про архівну справу, то варто було хоча б побіжно згадати про термінознавчі студії українських архівістів, що плідно розвивалися до підпорядкування архівної галузі України Центральному архівному управлінню СРСР у 1929 р.;

- у підрозділі 4.4. «Джерела сучасної документознавчої термінології та її стандартизація» не варто було б вживати слово «маргінальні» стосовно дисертаційних робіт інших галузей науки (с. 251);

- варто було б ширше висвітлити в чому саме полягало піонерство центральних і обласних державних архівів у документознавчих дослідженнях;

- у Розділі 5 «Міжнародна співпраця зі стандартизації документально-комунікаційної діяльності суспільства» не враховано міжнародні стандарти Міжнародної ради архівів (ISDIAH, ISAAR, ISAD, eArchiving Digital Record Exchange Standard), не вказано на відсутність широкого впровадження міжнародних стандартів ISO в практику роботи ділових служб установ, підприємств, організацій та міжнародних стандартів МРА в практику роботи архівних установ України.

Висловлені зауваження мають здебільшого рекомендаційний характер і ні в якому разі не зменшують наукової цінності й загальної позитивної оцінки теоретичної й практичної значущості результатів дисертаційної роботи.

Зважаючи на вищевикладене, автор дисертаційного дослідження, Оксана Миколаївна Тур, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.02 «документознавство, архівознавство».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ

Директор Державного архіву Миколаївської області,

доктор історичних наук за спеціальністю 27.00.02

«документознавство, архівознавство»

[Handwritten signature]

Л. ЛЕВЧЕНКО

*Заступник начальника
організаційної, кадрової
режимно-секретарської роботи*

30.05.2019

[Handwritten signature]